

Autor: Trevor Lynch

Všechno hoří...

Ve své recenzi Nolanova *Batman začíná* (*Batman Begins*, 2005) jsem napsal, že film dosahuje dramatického konfliktu navýšením sázek až do krajnosti: zničení moderního světa (ztělesněného Gotham City) tradicionalistickou Ligou stínů vs. jeho zachování a „progresivní“ vylepšení, o něž usiluje Batman.

Také jsem dodal, že Batmanova proměna v Nietzscheho nadčlověka není dokonalá, jelikož dosud neodvrhl vládnoucí rovnostářsko-humanistickou etiku, která jeho nadlidské úsilí a počiny devaluje a staví jej do služeb nižších lidí – obyvatel Gotham.

Tento skrytý konflikt mezi aristokratickou a rovnostářskou etikou vychází jasně na povrch v Nolanově dechberoucím pokračování batmanovské trilogie *Temný rytíř* (2008), který se bez velkých pochyb stal nejlepším filmem o super-padouchovi vůbec. (Nejlepším filmem o superhrdinech pak jistě jsou *Strážci/Watchmen*, 2009/ Zacka Snydera.)

Varování: pokud jste film snad ještě neviděli, přestaňte číst.

Filozofování s dynamitem

Skutečnou hvězdou *Temného rytíře* je Heath Ledger coby Joker. Joker je nietzscheovský filozof. V úvodní scéně si vypůjčuje Nietzscheho aforismus „Co mě nezabije, to mě posílí,“ a upravuje si ho po svém: „Já věřím, že co tě nezabije, to tě udělá... divnějším.“ Po vzoru Nietzscheho, který filozofoval s kladivem, filozofuje Joker s noži – a také s „dynamitem, střelným prachem a... benzínem!“

Jistě, je to zločinec. Vraždí bez váhání a soucitu. Ale věří, že „tohle město si zaslouží lepší zločince a já mu je dodám... O prachy tu nejde, teď totiž hlavně jde o poselství. Všechno shoří.“ V tomto ohledu se Joker příliš neliší od dalšího nietzscheovského filozofa: Unabombera, který filozofoval s výbušninou, protože i on chtěl sdělit světu své poselství.

Jokerovo poselství odhaluje prázdnotu vládnoucích hodnot. Usiluje proto o jejich přehodnocení. Přestože chce zprvu Batmana zabít, postupně ho začíná vnímat jako spřízněného ducha, *alter ego*: spolu-nadčlověka a spřízněnou zrůdu, která však tragicky stále lpí na humanistické morálce. Vezměte si následující rozhovor:

Batman: Tak proč mě teda chceš zabít?

Joker: Já tě zabít nechci! Co bych si bez tebe počal? Zase bych škubal mafiány? Ne, ne,

ne! Ne. Ty... jsi... můj smysl žití.

Batman: Jseš zmetek, co vraždí pro prachy.

Joker: Nemluv jako polda, ten nejseš! I když si přeješ opak. Pro ně jsi jenom zrůda, jako já! Teď tě potřebujou, ale potom tě vyženou, jako by si měl lepru. Že by měli zásady, mravní kodex – fakt špatnej vtíp. Dají jim sbohem u první překážky. Jsou dobrý jen potud, pokud jim to svět dovolí. Uvidíš. Začne jim týct do bot a... tyhle civilizovaní lidi se sežerou navzájem. Víš, nejsem zrůda, jen trochu vidím za roh.

Joker sice možná chce Batmana vysvobodit, je ale zastáncem tvrdé lásky. Jeho terapie obnáší vraždění náhodných nevinných a následný útok na někoho z Batmanových milovaných.

Smrt, autenticita a svoboda

Jokerem vnímaná spřízněnost mezi ním a Batmanem nevychází jen ze společné lásky k extravagantnímu ustrojení. Když přijde na přetřes smrti, je Joker tak trochu existencialista: „těsně před smrtí se lidi ukážou, jací jsou.“ Většina lidí se smrti bojí víc než čehokoliv jiného, a proto před ní prchá tím, že si ji představuje někde „daleko“ v budoucnosti, kde na ně čeká. Jestliže ale člověk má jen jedinou smrt, která se nachází někde v budoucnosti, pak je právě teď nesmrtelný. Nesmrtelné bytosti si mohou dovolit pošetilý a neautentický život. Lidé ukazují své skutečné já teprve tváří tvář smrti, což zpravidla odkládají do úplně poslední chvíle.

Joker si je vědom děsivějšího osudu než smrti – života bez svobody a autenticity.

Uvědomuje si, že smrtelnost na něj nečeká *někde tam* v budoucnosti. Nese si ji *uvnitř sebe* v každém momentě. Nepotřebuje *memento mori* – cítí tlukot vlastního srdce.

Protože ví, že může v každém momentu zemřít, každý moment také žije.

Je kdykoliv *připraven* zemřít. Přijímá návrh Harveho Denta svěřit svůj život výsledku hodu mincí. Ukazuje svou ochotu vyhodit se do vzduchu, aby zastrašil černošského gangstera Gambola – a nikdo nepochybuje, že neblufuje. Vyzývá Batmana, aby ho přejel, jen aby prokázal své přesvědčení.

Jokerova připravenost kdykoliv zemřít mu zřejmě vnitřně dává právo také kdykoliv zabíjet.

Joker dokáže čelit své smrtelnosti, protože se jí naučil přestat bát. Vlastně se jí naučil milovat, protože z ní vychází jeho vnitřní svoboda. Když se z něj Batman pokouší vymátlit informace, jen se mu směje: „Nemáš nic, čím bys mi mohl vyhrožovat. Tvoje síla je ti totálně k ničemu.“ Batman proti němu stojí zcela bezmocný, protože Joker je připraven zemřít.

Joker se domnívá – možná mylně – že i Batman by mohl dosáhnout podobné svobody.

Co mu v tom brání? Možná jeho přesvědčení o posvátnosti života? V *Batman začíná* se Bruce Wayne vzbouří proti Lize stínů, protože odmítá poslední krok k zasvěcení: usmrtit člověka. Ke konci filmu odmítá zabít Ra's al Ghula (i když jej pokrytecky nechává zemřít). V *Temném rytíři* Batman odmítá zabít i Jokera. Brání-li Batmanovi toto, Joker ho naučí, že nad-lidský život lze žít teprve tehdy, nahradí-li lásku k životu láskou k osvobozující smrti.

Lekce z přehodnocení

Mnohé z Jokerových zločinů lze chápat jako morální experimenty a lekce.

1. Když Joker rozlomí tágo a jeho kusy hodí směrem ke třem přeživším Gambolovým podřízeným se slovy, že pořádá „konkurz“ a že jen jeden z nich (tedy poslední živý) se „může přidat k naší skupině,“ staví jejich morální skrupule proti základnímu pudu každé bytosti – přežití. Ten s nejslabšími skrupulemi nebo nejsilnější vůlí přežít vyjde živý.

Chvilka filozofie s nožem

2. Joker umístí výbušniny na dvě lodě, jednu plnou zločinců a druhou spořádaných občanů Gotham. Na každé z plavidel pošle detonátor k bombě na druhé lodi a vyhlásí, že pokud jedna ze skupin nevyhodí do půlnoci tu druhou do vzduchu, zničí obě. Znovu staví morální skrupule proti instinktu přežít.

Výsledky jej zklamou. Spořádaní občané nedokáží jednat bez hlasování, a když se konečně usnesou na tom zničit druhou loď, žádný z nich nemá odvahu to udělat. Raději by zemřeli, než aby vzali život jiným – zjevně ne proto, že by podmanili svůj strach ze smrti, ale kvůli nedostatku čiré živočišné vitality či vůle k moci. Jejich morálka je učinila nemocnými. Nevěří, že mají právo žít na úkor ostatních. Anebo – ještě hůř – žijí na úkor ostatních všichni. Celý systém podporuje kanibalismus – k čemuž se ale nikdo z nich před ostatními nepřizná.

Batman si to vyloží jako známku toho, že lidé „chtějí věřit v dobro,“ tj. že se Joker mýlil, když prohlásil, že jakmile „jim začne týct do bot... tyhle civilizovaní lidi se sežerou navzájem.“ Joker se pokusil dostat přehnaně socializované lidi do kontaktu s jejich živočišnou vitalitou – a nepovedlo se mu to. Z biologické perspektivy je nepochybně zdravější sežrat se navzájem než jít *en masse* pasivně na smrt.

3. Joker spustí vražedné řádění, aby Batmana donutil sundat masku a vzdát se úřadům. Batman si musí zvolit: zříct se svého poslání nebo v něm pokračovat za cenu lidských životů. Pokud se rozhodne pokračovat, bude muset Jokerovy oběti považovat za nevyhnutelné úlitby vyššímu blahu, což by znamenalo, že lidé nemají absolutní práva, která by převažovala nad jejich obětováním se pro společnost.

4. Joker přinutí Batmana zvolit mezi záchranou života Rachel Dawesové – ženy, kterou miluje – a Harveyho Denta, idealistického veřejného činitele. Je-li Batmanovým pravým cílem služba obecnému blahu, pak by si měl zvolit Denta. Volí však Rachel, protože ji miluje – stává se však obětí krutého žertu. Joker zaměnil místa věznění Denta a Dawesové, takže Batman nakonec opravdu zachraňuje Denta. Když Batman říká Jokerovi, že má „jen jedno pravidlo“ (podle všeho nezabíjet), Joker odvětí, že ho bude muset porušit, jestli chce jednoho z nich zachránit – zachránit může totiž jen jednoho z nich, a tak nechat toho druhého zemřít.

5. Když se Batman k Jokerovi řítí na Batcyklu, vysmívá se mu Joker: „Sejmi mě, sejmi mě, tak pojď – chci, abys to udělal.“ Joker je svobodný a připravený v té chvíli zemřít. Batman ho však nedokáže zabít. Strhne stroj a vybourá se. Joker projevuje ochotu zemřít, jen aby Batmana naučil jednoduše zabíjet ze zdravého živočišného vzteku – bez kázání o právech, spravedlivém procesu a dalším moralistickém balastu.

6. Ke konci filmu Batman Jokera zachrání před smrtelným pádem. Nedokázal ho nechat zemřít, jako to udělal v případě Ra's al Ghula. Joker říká: „No jo. Nemohl jsi mě nechat spadnout, že jo? To se stane, když se nezadržitelná síla střetne s nehybným předmětem. Ty jseš fakt nenapravitelný, že jo?... Ty nezabiješ mě, protože máš blbej pocit, že by to bylo nespravedlivý a já tě nezabiju, protože na to je s tebou příliš velká sranda. Asi je nám souzeno patřit k sobě na věky.“ Člověk má znovu pocit, že by Joker klidně zemřel, jen aby zbavil Batmana jeho „blbýho pocitu, že by to bylo nespravedlivý.“

Možná teď budu znít jako Hádankář:

Otázka: Jak říkáme člověku ochotnému zemřít, aby prokázal filozofické tvrzení?

Odpověď: Filozof.

Materialistická vs. aristokratická morálka

Moderní materialistická společnost spočívá na dvou základních zásadách: nic není horšího než smrt a nic není lepšího než bohatství. U kořenů aristokratické společnosti nalezneme přesvědčení, že existují horší věci než smrt a lepší než bohatství. Hanba a otroctví jsou horší než smrt, čest a svoboda lepší než bohatství.

Už jsme ukázali, že se Joker bojí smrti méně než neautentického a nesvobodného života. V jedné z nejpamětihodnějších scén filmu ukazuje svůj náhled na bohatství. Odehrává se v útrobách nákladní lodi, kde byla navržena obří hranice bankovek. Joker zajistil úspory mafie – za což z nich dostane polovinu. Na vrcholku hromady sedí svázaný pan Lau: s penězi, které měl vyprat, se totiž pokusil utéct.

Jeden z gangsterů se Jokera ptá, co bude dělat se svým podílem. Opáčí: „Víš, netoužím po přepychu. Stačí mi dynamit a střelný prach a ... benzín!“ V tom momentu jeho pohůnci začnou hromadu peněz polévat benzínem. Joker pokračuje: „Víš, co ty věci mají společného? Jsou levný.“ Následně hromadu zapálí a osloví mafiány: „Záleží vám jen na prachách. Tohle

město si ale zaslouží lepší zločince – a já mu je dodám.“

V rámci aristokratické morálky se za ctnost považuje přeměna bohatství na něco duchovního: čest, prestiž nebo krásné a zbytečné věci. Vyměnit bohatství za duchovní statky prokazuje povznesení člověka nad hmotnou závislost. Nejvyšší demonstrací pohrdání hmotnými statky pak je jejich zničení.

Indiáni z amerického Severozápadu měli obřad zvaný „potlatch,“ při kterém náčelníci nabývali prestiže rozdáváním hmotného bohatství. Jestliže ale panovala mezi některými z konkurentů výjimečně silná rivalita, trumfovali se v soupeření o čest nikoliv rozdáváním, ale ničením bohatství.

Joker vlastně provozuje potlatch. Třešničkou na dortu pak je, když dodá, že pálí jen *svůj podíl* peněz.

Člověk, který má plán

Bílý rytíř Gotham...

Gothamský návladní Harvey Dent (ztvárněný archetypálně nordickým Aaronem Eckhartem) je skutečně šlechetný muž. Vždy má také plán a nic neponechává náhodě, i když předstírá opak. Rozhoduje se na základě výsledku hodu mincí – mince má ale dvě hlavy.

Joker nechává Harveyho Denta a Rachel Dawesovou unést a uvěznit na dvou různých místech – u tikající bomby. Staví Batmana před volbu zachránit jednoho z nich. Batman se žene zachránit Rachel, ale nachází Denta. Rachel umírá a Dent utrpí děsivé popáleniny. Polovinu tváře má zohavenou a jedna strana jeho mince (kterou u sebe měla Rachel) je zčernalá výbuchem. Z Harveyho Denta se stal „Two Face“ („Dvou tvář“)“

Plán má samozřejmě i Joker. Popravdě jde o vrcholného intrikána, génia zločinu. (Jednou z mála výtek filmu by mohlo být, že Jokerovy složité pletichy se objevují jakoby z ničeho, bez plánování.) Když Joker navštívuje Denta v nemocnici, přednáší mu v odpovědi na Dentovo nařčení, že smrt Rachel byla součástí Jokerova plánu, následující řeč:

Copak vypadám jako někdo, kdo má plán? Víš, co já jsem? Pes, co se honí za auty. Kdybych nějaký chytil, tak nevím, co s ním. Chápeš, já... neplánuju.

Mafie má plán, poldové maj plán... Jsou to plánovači. Pokoušejí se řídit svět, co maj kolem sebe. Já plánovač nejsem, Já se snažím plánovačům ukázat, jak ubohá ta jejich snaha všechno ovládat je... Plánovači můžou za to, co se děje. Patřil jsi mezi ně, měl jsi plán – no a hele jak to dopadlo. Udělal jsem to, co umím nejlíp. Vzal jsem váš plán a obrátil ho

proti vám. Podívej se, co jsem dokázal s pár barely benzínu a několika náboji. Hm?

Víš... víš, čeho jsem si všimnul? Dokud „jde všechno podle plánu,“ nikdo nevyvádí. Ať je ten plán sebeděsivější! Kdybych zítra vzkázal do novin, že zastřelím nějakého mafiána nebo že nákladák s vojáky vyletí do vzduchu, je to v klidu, protože „jde o součást plánu.“ Ale když oznámím, že umře chudáček starosta, *tak se všichni hned můžou zbláznit!*

Nastol trochu anarchie. Naruš zavedený pořádek a pak ve všem zavládne chaos. Já jsem agent chaosu. A víš, jak je chaos především? Je fér!

Bezprostředním Jokerovým plánem je udělat manipulaci z Harveyho Denta, Bílého rytíře Gotham, šíleného vraha. Jak říká, „šílenství je jako gravitace. Stačí jen trochu pomoci.“ Pomocí má být tento proslav, jehož obsah musíme chápat s tímto na paměti. Například tvrzení, že chaos je „fér,“ očividně odkazuje na Dentovu využívání dvouhlavé mince, protože odmítá spoléhat na náhodu. (Chaos je tu postaven na roveň náhodě.) Dent reaguje návrhem, že na základě hodů mincí rozhodne o Jokerově životě nebo smrti. Joker souhlasí a hod dopadne v jeho prospěch. Pokračování scény nevidíme, ale Joker vychází z budovy nezraněn a z Harveyho Denta se stává Two Face.

...a výsledek Jokerových morálních lekcí

Plánování pro případ nepředvídané události

Jokerova řeč ale nemá pouze postrčit Denta přes hranu – Joker totiž konec konců skutečně nemá plán, což nejprůkazněji vykresluje skutečnost, že *hod mincí klidně nechá rozhodnout i o svém vlastním životě*. Jistě, Joker uvažuje s všemožnými eventualitami, nezapomíná však, že ani ty nejlépe připravené plány nedokáží eliminovat možnost nepředvídané události jako takové. To však není problém, protože Joker nakládá s nepředvídanými událostmi podobně jako se smrtí: jsou pro něj podstatou svobody.

Joker se totiž nevzbouřil jen pro morálce moderny, ale také její metafyzice – uznávanému výkladu Bytí, tedy že svět je v posledku prostupný rozumu a podléhá plánování a kontrole. Heidegger tuto interpretaci Bytí („*das Sein*“) nazval „*das Gestell*“; termínem, který v sobě obnáší klasifikaci a uspořádání maximalizující dostupnost; jako knížka v dobře zorganizované knihovně, očíslovaná a zařazená tak, aby ji bylo možné kdykoliv najít. Pro moderního člověka „být“ podléhá klasifikaci, označení, zařazení a dostupnosti tohoto typu.

Heidegger takovýto svět považoval za nelidské peklo, v čemž se s ním Joker shoduje. Když ho zatknou, zjistí policisté, že nemají žádné jeho otisky prstů, zubařské záznamy ani DNA. Nemá žádné jméno, bydliště nebo průkaz. Jeho oblečení je ušité na míru a bez značek. Jak říká komisař Gordon, neměl „v kapsách nic kromě nožů.“ Jistě, systém ho dostal, ale nic o něm neví. Když následně unikne, nemají sebemenší představu, kde ho hledat. Je jako knížka bez čárového kódu: neoznačená, nezařazená, nedostupná... svobodná.

Pro Heideggera vede cesta ke svobodě skrz meditaci nad původem *Gestell*-u, který je podle něj zahalen závojem tajemství. Kdy si lidé začali myslet, že vše se dá pochopit a ovládnout? Přišlo snad s myšlenkou několik jednotlivců, kteří ji následně podle plánu rozšířili? Heidegger si to nemyslí. *Gestell* je proměnou *Zeitgeistu*, kterou nelze vystopovat k jednotlivým myšlenkám a činům, ale která je spíše podmiňuje a utváří. Jeho moc a původ tedy zůstávají neproniknutelné. *Gestell* je „*Ereignis*“ – událost, eventualita.

Podle Heideggera má etymologicky „*Ereignis*“ také význam „uchopení“ a „podmanění.“ Někteří překladatelé se uchylují k „přisvojování“ nebo „zvlastňování.“ Osobně dávám přednost „uchvácení:“ moderní výklad Bytí je tu, nevíme proč, jako slepá událost. Prostě se udála. Nedokážeme ji vysvětlit ani ovládnout. Jak se tedy osvobodíme?

Zaříkávadlo je zlomeno v momentě, kdy si uvědomíme, že samotnou ideu *Gestell*-u – myšlenku, že dokážeme pochopit a ovládat vše – pochopit ani ovládat nedokážeme. Původ myšlenky, že vše se dá pochopit, nelze pochopit. Moc ideje, že všechno se dá naplánovat a ovládat, nelze naplánovat ani ovládnout. Nadvláda představy, že všechno je nezbytné a všechno se děje z nějakého důvodu, se objevila jako pustá, iracionální nepředvídaná událost.

Joker tedy usiluje zlomit moc *Gestell*-u nikoliv pouhou *meditací* nad nepředvídanostmi, ale z nepředvídanosti *vycházejícím jednáním* – tj. *sám se stává* iracionální nepředvídanou událostí, agentem chaosu.

Vnáší chaos do vlastního života impulzivním jednáním; tím, že „dělá věci,“ které nedávají smysl, jako „pes, co se honí za auty“: vloží svůj život do rukou výsledku hodu mincí, hraje na zbabělce s Batmanem atd. Když se z něj Batman snaží vymlátit informace, říká mu, že „tady se dá smysluplně žít jedině bez pravidel.“

Komorník Alfred Jokerovu svobodu pochopil: „Jsou tací, které neženou logické pohnutky – jako peníze. Nelze je koupit, přinutit, přesvědčit ani přimět k jednání. Jsou tací, co touží vidět svět v plamenech.“

Joker následně vnáší chaos i do širší společnosti tím, že povoluje sevření systému s jeho plány.

Může být agentem chaosu díky svému postoji ke smrti. Nebojí se jí, naopak ji vítá jako trvalou možnost, a tak se stává svobodným. Jeho svoboda ho vyvyšuje nad *Gestell* a on může zhlížet dolů ... a smát se. Proto mu říkají Joker.

Ve vsí vážnosti

Jokerova filozofie se mi líbí a myslím, že má pravdu. „Ale moment, Joker je přece netvor,“ namítnou někteří. „Heath Ledger Jokera popsal jako ‚psychopatického, vraždícího a schizofrenického klauna bez špetky empatie.‘ Přece nemůžeš k někomu takovému vzhlížet!“

Nezapomeňme ale, že tu máme co do činění s Hollywoodem. Ve „svobodné“ společnosti nelze nebezpečné pravdy potlačit úplně, je třeba proti nim lidi naočkovat. Proto Hollywood

nechává čas od času zaznít nebezpečnou pravdu na plátně, ale výhradně z úst monster: Dereka Vinyarda v *Kultu hákového kříže*, Travise Bicklea v *Taxikáři*, Billa „Řezníka“ v *Ganzích New Yorku*, Ra's al Ghula v *Batman začíná*, Jokera v *Temném rytíři* atd.

Temný rytíř

Musíme se naučit oddělovat poselství od posla a musíme to naučit také miliony lidí, kteří tento film (sedmý nejnavštěvovanější snímek všech dob) viděli. Jakmile se nám to povede, přestane být dílo nositelem poselství systému a namísto toho bude šířit poselství naše. V tom vidím svůj talent – beru jejich propagandu a obracím ji proti nim.

Co si tedy odnést z *Temného rytíře*?

Batman začíná vyobrazuje hluboké porozumění zásadního rozporu mezi tradičním cyklickým chápáním dějin a moderním progresivismem a předkládá do podoby zbraně upravený tradicionalismus (Liga stínů) coby úhlavního protivníka Batmana a sil pokroku.

Temný rytíř zase ukazuje hluboké porozumění morálky a metafyzických protikladů moderního světa: Nietzscheho konceptu panské morálky a kritiky otrocké rovnostářské morálky, ve spojení s Heideggerovým pojetím *Gestell*-u a moci čistě iracionální nepředvídatelnosti jej zlomit.

Joker z těchto idejí učinil zbraně a využívá Batmanova nevyřešeného vnitřního konfliktu mezi nietzscheovským sebe-překročením a oddaností lidským právům a rovnosti.

Zkrátka a dobře si někdo uvnitř Hollywoodu uvědomuje, kdo je nejradikálnějším a nejzásadnějším nepřítelem systému. Vědí, jaké myšlenky mohou zničit jejich svět. Nastal nejvyšší čas, abychom si to uvědomili také.

Ukažme plánovačům, jak směšné jejich pokusy nás ovládat ve skutečnosti jsou.

Recenze Trevora Lynche vyšla na stránkách Counter-Currents 27. září 2010.